

Fra borgmesterfrue til købmand

Eva Schrøder (1626-1706)

På sporet af Eva

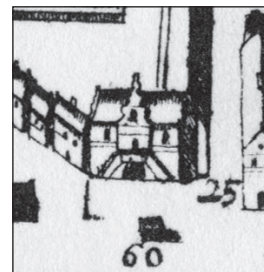
Kavalkaden over kvindebiografier begynder på Christian 4' tid, en god periode for Roskilde, hvor handelen blomstrede, og byen smykkedes af store prægtige middelalderhuse og renæssancegårde, en tid hvor byen var kommet på fode igen oven på reformationens deroute, og hvor krig, pest og brande endnu ikke havde givet Roskilde et fornyet tilbageslag.

Hvis periodens kvinder skulle gøre sig håb om at drive en virksomhed for 400 år siden, var det en absolut nødvendighed, at de havde opnået enkestatus. Men var de først enker, var der gode muligheder for at drive mandens virksomhed videre, uanset på hvilket trin af den sociale rangstige familien befandt sig. Det gjaldt også for vores ældste repræsentant for Roskildes stærke kvinder. Hun tilhørte karakteristisk nok byens højeste sociale lag, de rige købmandsslægter. Det er dette sociale lag af samfundet, der har efterladt sig det mest fyldige kildemateriale, når vi er helt tilbage i 1600-tallet.

Damen hed fru Eva Schrøder. Hun nød den yderst sjældne ære at få en gade opkaldt efter sig: Eva Schrøders Stræde. På Resens kort over Roskilde fra 1677 - det ældst bevarede kort, der findes over byen - hed gaden Bispegårdsstræde, idet den førte fra Algade ind til den gamle middelalderlige bispegård. Det smalle stræde forløb i forlængelse af Allehelgensgade nordpå langs Danske Banks nuværende hovedsæde i byen. Den østlige del af torvet eksisterede endnu ikke i 1600-tallet. Der var kun et lille torv mellem Algade, Fondens Bro og Skomagergade, hvor Sct. Laurentii kirkeskib og kirkegård havde ligget indtil reformationen. Kirketårnet står der som bekendt endnu. På landinspektør Ehlers kort fra 1791 var det gamle navn gået i glemmebogen, og gaden hed nu Eva Schrøders Stræde.

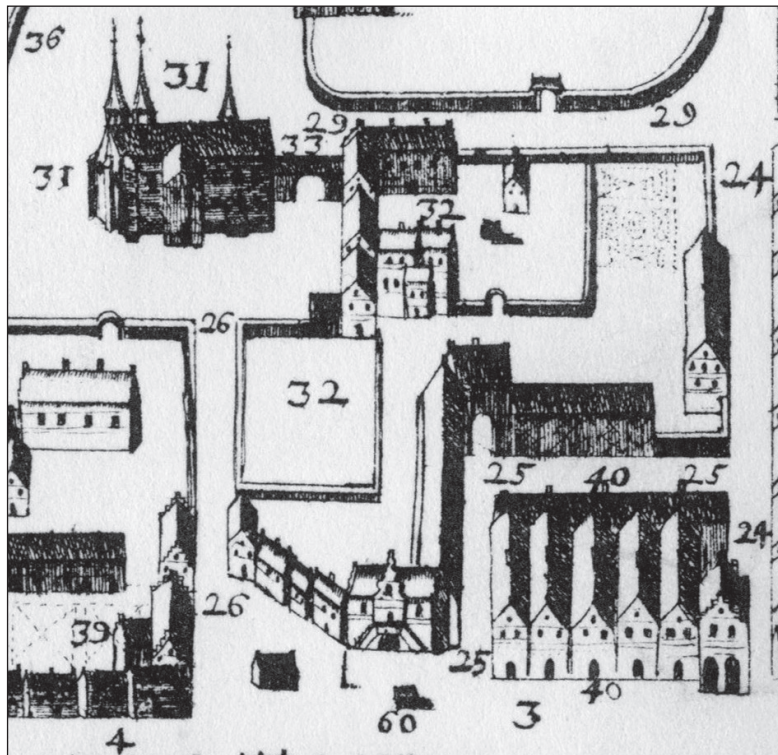
Evas egen familie

Eva var født den 5. februar 1626 som datter af den rige og indflydelsesrige købmand Peder Motzfeld, der var indvandret fra Tyskland. 1614 var han blevet optaget i Det danske Kompagni i København. Hans store ejendom lå ved Gammelstrand. Han handlede først og fremmest med vin, også den fornemme rhinskvin, som kun få købmænd havde li-

*Eva Schrøders gård.
Udsnit af Resens kort
fra 1677.*

Større udsnit af Resens kort. Kortet viser det snævre Eva Schrøders Stræde (25) og giver et indtryk af købmandsgårdens anselige dimensioner. Reproduktion i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

cens til at forhandle. Flere af hans døtre blev gift med rige og ansete mænd. Evas søster Maria blev gift med Joachim Schumacher – også af tysk afstamning – der med hjælp fra svigerfaderen etablerede sig som købmand og rhinskvinforhandler på hjørnet af Købmagergade og Løvstræde. Maria og Joachim blev siden forældre til Peder Schumacher, fra 1673 Danmarks rigskansler og adlet som greve Griffenfeld. Han blev rigets mægtigste mand næst efter kongen, Christian 5. Det kom Griffenfelds familie til at nyde godt af.

Evas svigerfamilie

Eva gjorde ligeledes et rigtig godt parti, da hun ægtede købmand Herman Schrøder i Roskilde den 17. september 1643. Ægteskabet var uden tvivl arrangeret af hendes forældre og måske også brudgommens forældre, for arrangerede ægteskaber var det almindelige i de højere sociale lag i datiden. Ved ægteskabets indgåelse var Eva kun 17 år gammel, men det var ganske almindeligt for en kvinde at blive gift første gang i så ung alder. Normalt ville den unge hustru flytte ind i sine svigerforældres hus og stå under svigermors opsyn og oplæring. Men det slap Eva for, idet hendes svigermor, Kirsten Abelsdatter Schrøder, var død året før giftermålet i en alder af 64 år.

Svigerfaderen var Roskildes borgmester, storkøbmanden Gert Schrøder. I daglig tale i Roskilde blev han kaldt for Gert Kræmmer. Som efternavnet antyder, var han - man fristes til at sige naturligvis – også indvandret fra Tyskland omtrent samtidigt med Evas egen far, så hendes svigerfamilies miljø var det samme, som hun kendte fra barnsben. Skønt udlænding havde Gert Schrøder allerede i ung alder vundet sig en sikker position som byens førende købmand. Måske er der en skjult sammenhæng med hans giftermål med Kirsten Abelsdatter. Hun var en halv snes år ældre end ægtemanden, så mon ikke der var tale om et fornuftsægteskab, der kunne hjælpe Gert på vej op ad den sociale rangstige? Man kunne kun gøre sig håb om at blive borgmester, hvis man tilhørte købmandsstanden, byens overklasse. Det gjorde Gert, og han blev i 1634 udnævnt til Roskildes borgmester. Byen skulle snart få at se, at det var et godt valg, for allerede samme år fik byens borgere ret til at udskibe korn fra Sundby Bro, det sted, der senere blev til Frederikssund. Hidtil havde købstaden Slangerup haft eneret på denne udskibning, så den indbringende forretning ville slangerupperne ikke dele med Roskilde. Det kom til en langvarig retssag. I denne sag forsvarede borgmester Schrøder Roskildes standpunkt med stor autoritet og dygtighed. Sagen faldt derfor ud til Roskildes fordel. Som en konsekvens heraf, blev der udstedt et reskript den 14. maj 1639, der bestemte, at alle skibe for fremtiden ikke længere skulle losse ved Sundby Bro, men skulle sejle hele vejen ind til havnen i Roskilde, hvor der var toldsted.¹⁾ Det blev dødsstødet for Slangerups handel. Borgmester Schrøder døde i en alder af 54 år i 1643, altså samme år som sønnen giftede sig.

Ydre tegn på magt og ære

Vi har et prægtigt vidnesbyrd om Kirsten og Gert Schrøders virke i familiens epitafium, som deres børn skænkede Roskil-

Portræt af Kirsten og Gert Schrøder på familiens epitafium, skænket til Roskilde Domkirke 1643. Farverne er blegede. Foto: Karl Nielsen 2014.

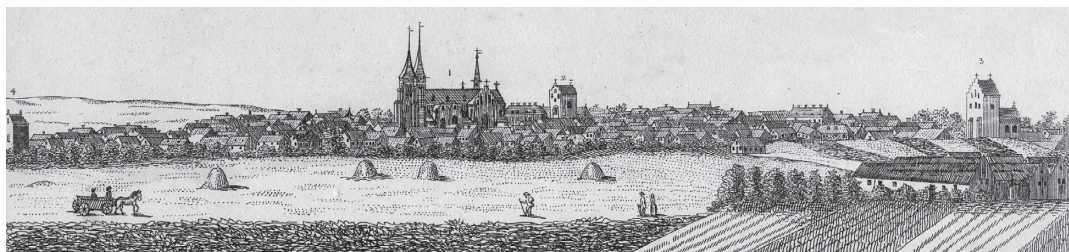
de Domkirke. Her kan vi stadig gå hen og få repeteret parrets biografiske data og se dobbeltportrættet af de to ægtefæller. Det giver et indtryk af et tidstypisk købmandspar, solide og selvbevidste bedsteborgere. Det viser samtidig klædedragten midt i 1600-tallet. Mandsdragten er bevaret op til vore dage i præsternes embedsdragt. Parret blev begravet inde i domkirken efter sædvanlig skik og brug for rige folk. Teksten på gravstenen, der ligger i nordre side af koromgangen under epitafiet, er på latin og holdt i barokkens svulstige stil. Ligesom epitafiet vidner gravstenen om familiens trang til at fremhæve sig selv. Langs kanten af stenen er der indhugget 8 symboler på døden, samt symboler på tro og håb. Foruden sønnen Herman nåede datteren Anne voksenalder. Hun blev gift med Albert Schumacher, en bror til Griffenfelds far. Albert blev i en periode tolder i Roskilde. De indvandrede købmandsslægter var således grundigt indgiftede i hinanden.

Familien Schrøders store købmandsgård lå på det vestre hjørne af torvet og Eva Schrøders Stræde. Huset er med på Resens kort, hvor det fremtræder som et helt palæ. Detaljerne på kortet er ikke helt pålidelige. Således er rådhuset vokset i dimensioner og rykket længere imod vest end dets egentlige placering på hjørnet af Sct. Ols Gade og Algade, der er påvist ved senere arkæologiske udgravninger. Men det er tydeligt, at familiens Schrøders købmandsgård var en af de mest anseelige gårde i byen næst efter rådhuset. Her rykkede Eva nu ind til sin ægtemand og blev med det samme husets frue.

Købmanden

Herman Schrøder var født i 1615 og således en halv snes år ældre end sin kone. Dette var ganske normalt. Den vordende hustru skulle helst være ung og uskyldig, medens ægtemanden godt måtte have lidt livserfaring, og han skulle i hvert fald kunne forsørge hende standsmæssigt. Herman havde fået tidens ypperste uddannelse, der var en adelsmand værdig. Hans uddannelse indbefattede både den obligatoriske dannelsesrejse i Europa og en universitetsuddannelse. 1631

Gammelt stik, der viser Roskilde set fra syd med bymarken udenom. Ca. 1700. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

var han blevet immatrikuleret ved universitetet i Leyden på et tidspunkt, hvor han kun var 16 år gammel. Efter studierne vendte han hjem til Roskilde og gik i faderens fodspor som storkøbmand. I provinsen var det ikke luksusvarer som rhinskvin, man forhandlede. Det var først og fremmest kornhandelen, der gav de store indtægter. Det gjaldt for både far og søn, at de dyrkede deres eget korn i bymarken rundt om Roskilde. Hertil kom opkøb af korn hos omegnens bønder. Det meste eksporteredes til Holland. Kornet blev transporteret i små skuder til Frederikssund, hvor det blev indskibet i større hollandske sejlskibe, som ikke kunne gå ind til Roskilde gennem den lavvandede fjord. Man var endnu ikke begyndt at uddybe sejlrenden i fjorden.

Også som embedsmand gik Herman i sin fars fodspor, idet han blev udnævnt til rådmand i magistraten, der på denne tid bestod af to borgmestre og fire rådmænd. Kun købmænd kunne få sæde her, og de var kongeligt udnævnte på livstid, men indstillet af magistraten. Borgmestrene tog sig af den daglige administration. De fik ikke løn, men var fritaget for en række skatter og afgifter, ligesom de fik en del indtægter fra bøder og lignende, hvilket fremgår af kæmnerregnskaberne. Ved faderens død i 1643 overtog Herman dennes borgmesterembede. Lokalhistorikeren Hendrik Behrmann, har beskrevet borgmesteren således: *"Herman Schrøder var ikke alene en meget fornuftig, men og en lærd Mand, der efterlod sig det Rygte, at der ei før end hans Tid nogensinde havde været saa god en Borgmester i Roeskilde."* ²⁾

Købmandsfruen

Der var en helt fast arbejdsdeling mellem mand og kvinde i samtidens ægteskaber. Manden udøvede et erhverv og tjente de nødvendige penge til familiens underhold. Hustruen stod for styret af husholdningen og opdragelsen af børnene. Sådan var det også hos familien Schrøder. Eva fik sit første barn, Gert, i 1645. I årenes løb fik Eva 10 børn, men kun Gert og pigerne Maria og Eva nåede at blive voksne. Datidens børnedødelighed var uhyggelig høj selv i velhavende familier i en tid, hvor lægevæsenet ikke var særlig udviklet, og man ikke kendte så meget til hygiejne.

Eva og Herman Schrøders hjem var præget af rigdom og dannelse. I godsejer Johan Monrads selvbiografi findes en kort beskrivelse af hjemmet. Johan var præstesøn, men den unge mand havde ambitioner om at nå længere end til præstestanden. Derfor søgte han fra sin tidligste ungdom at

Eva Schrøders kisteplade med hendes levnedbeskrivelse fra 1706. Transskription gengivet i tekstboksen. Roskilde Domkirkemuseum.

"Her under huiler det dødelige og forkrenkelige Legeme af den for-dum velædle og dydziirede Matrone, nu salige hos Gud Eva Modtzfeldt, som blef fød i Kiøbenhafn Anno 1626 den 5. Februarii, hendes Fader var Peter von Modtzfeldt og hendis Moder Maria von Heinsbach, kom derefter i Egteskabs Pagt Anno 1643 den 17. Sept. med vel-ædle og velviise Borgemester i Roeskilde Herman Schrøder, som blef igien ved Døden opløst Anno 1665 den 29. Augustii, derudi er hun bleven Moder til ti levende Børn, fem Sønner og fem Døttre, af hvilke de 7 allerede ere iblant Helgenes Tal, én Søn og tvøende Døttre lever endnu, saa længe Gud behager. Hendes christelige Liv har hun endet i en salig Død anno 1706 den 20. Ian. og er saa hendis 41 Aars Enkestand forandret til Engle-Stand, hendes høye Alder, som var 80 Aar ringere 2 Ugger og 2 Dage til Aar uden Ende; Gud give hende med alle Guds Børn en glædelig og ærefuld Opstandelse."

skaffe sig venner inden for adelen og de velhavende købmansdynastier. Hans ambitioner lykkedes til fulde, idet han siden selv blev godsejer ved giftermål og endte med at blive adlet. Johan Monrad kom sammen med Gert Schrøder, købmandsparrets søn, der var opkaldt efter sin farfar. De to unge mænd havde mødt hinanden på universitetet i København. Gert boede under studierne hos sin moster, Maria Schumacher. Han havde sit værelse ved siden af fætterten Peder, den senere Griffenfeld. Det var et hjem, hvor Johan Monrad holdt til, og de tre unge mænd blev nære venner. Af og til kom han også med Gert hjem på ferie i købmandsgården i Roskilde. I selvbiografien skriver han specielt om faderen Herman Schrøder, at denne var *"en ugenem forstandig og fornemme Mand, der havde længe rejst og havde stor Korrespondance i fremmede Lande."* Om hjemmet anfører Monrad, at man blev *"overmaade vel trakteret"*, hvilket må opfattes som en udsøgt ros til husets frue.³⁾ Der har været nok at se til i så stor en husholdning også til hverdag med mange ansatte på kost og logi. Fruen har naturligvis haft flere tjenestepiger til at hjælpe, men de skulle styres med en myndig hånd og blev det tilsyneladende også.

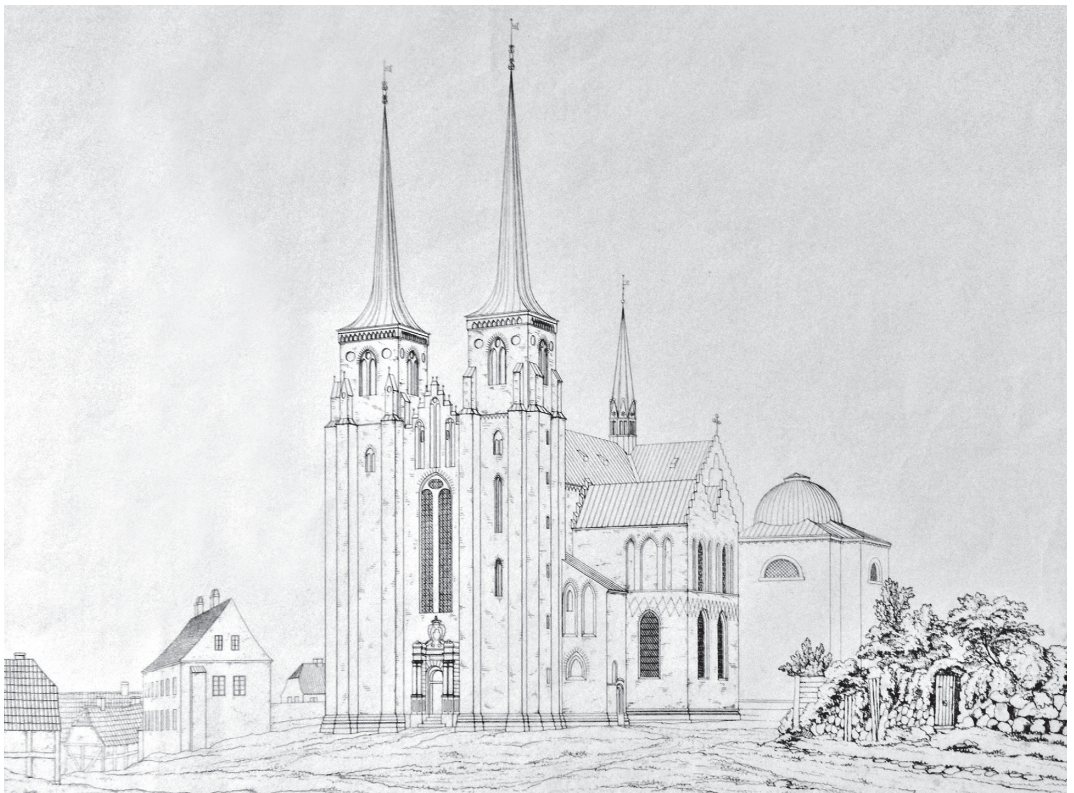
Brødlegatet

Foruden husmoderpligterne havde fru Schrøder velgørenhed som en kærkommen opgave. Sammen med sin mand oprettede hun et legat til understøttelse af fattige elever fra Roskilde Katedralskoles nederste klasse. Pengene blev anbragt, så de gav 6 % i rente om året. Disse penge – i alt 60

rigsdaler årligt – skulle gå til uddeling af brød blandt de 16 fattigste af skolens mindste elever. Så længe Eva levede, sørgede hun selv for at få disse brød bagt. Hun stolede ikke på, at byens bagere ville gøre det godt nok. Hver lørdag uddelte hun personligt de 16 brød. De var på 8 pund hver, noget mindre end de sædvanlige husholdningsbrød. Disse brød blev kaldt for "skofter". Eleverne blev derfor kaldt for "skoftegnavere". Denne betegnelse for katedralskolens yngste elever holdt sig til op imod år 1900, altså længe efter at denne brøduddeling var ophørt. Formålet med at uddele disse brød var ifølge fundatsen: "... paa det ved saadant Middelfattige Børn maatte tilskyndes at begive sig til Skole, og saaledes vænnes fra Betleri og Lediggang, og derimod udi god Tugt og Lærdom vorde underviste, og faa nogen Fundament udi Læsen og Skrioen, hvilket dennem alle Livsdage kunde være gavnligt, udi hvad Stand dennem Gud siden behager at sætte." ⁴⁾ Fattige drenge med et godt hoved skulle således have en chance for at komme i skole. 1673 blev der indført accise, en forbrugsafgift på alle varer, der førtes ind i byerne med salg for øje. For at dette beløb på 10 rigsdaler årligt ikke skulle gå fra beløbet til brødene, betalte fru en pengene af egen lomme.

1 pund = 499,75 gram.

Den gamle katedralskole t. v. for domkirken.
Tegnet af Troels Lund mellem 1833 og 1835.
Skolen nedrevet 1845.
Roskilde Museum.

Fruen som købmand

Vi må gå ud fra, at Eva Schrøder fulgte med i stort og småt i sin mands købmandsforretning. Når han var på rejse, måtte hun tage sig af de hjemlige forretninger. I 1665 døde Herman Schrøder i en alder af 50 år, og Eva stod nu alene med ansvaret for hans store virksomhed. Men hun var en driftig og dygtig kone, som magtede at løfte den tunge arv. Toldregnskaberne viser, at hun fortsatte den indbringende eksport af korn til Holland, specielt Amsterdam. Et eksempel fra toldregnskaberne: I 1675 indladede et hollandsk skib i Frederikssund 540 tønder korn fra Eva, salig Herman Schrøders i Roskilde.⁵⁾ Det var den gængse måde at titulere en fin enke på. 1675 var netop året, hvor Den skånske Krig udbrød. Krig har altid været ødelæggende for handel. Endnu et års tid lykkedes det for Eva at få korn af sted via Frederikssund til Holland, før hun måtte opgive denne indbringende eksport.

Der findes en beskrivelse af købmansgården i byens grundtakst fra 1682. På dette tidspunkt var Eva for længst blevet enke og stod derfor som ejer af gården. Som andre købmansgårde bestod anlægget af flere huse, der omkransede en stor gårdsplads. Beboelsesfløjen ud imod Algade var på 16 fag og i to etager. Ud imod Bispegårdsstræde lå en lejevåning på hele 40 fag, ligeledes to etager højt og med to køreporte. Dernæst følger beskrivelsen af de andre udhuse omkring gårdspladsen. Beskrivelsen giver præg af soliditet.

Eva Schrøders svigersøn, borgmester Bernt Meiers gård. Nedrevet 1908. Foto: Kristian Hude. Ca. 1905. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Det nævnes til sidst, at hun havde en bartskeerer som lejer. Han var både barber og datidens læge, der tog sig af åreladning, sårbehandling og lettere kirurgiske indgreb. Mod vest havde hun sin svigersøn til nabo. Han hed Bernt Meier og var ligesom sin svigerfar og dennes far endt som borgmester i Roskilde, så det var et helt dynasti af "bykonger".

Schröder-parrets børn

Af Evas voksne børn døde sønnen Gert lige som sin far og farfar i forholdsvis ung alder. Han var ikke gået i forfædrenes fodspor som handelsmand, men var blevet statslig embedsmand som kongelig råd og sekretær, støttet af sin fætter Peder Griffenfeld. Gert var gift med en datter af biskop Svane. Sjællands biskop var efter reformationen i 1536 flyttet fra Roskildes gamle bispegård til den nye gård i København. Evas to døtre var blevet rigtig godt gift. Maria var gift med købmand og siden borgmester Bernt Meier i Roskilde, så hun blev nabo til sin mor. Christiane kom meget længere bort. Hun var gift med Henning de Meyercrone, som var Danmarks gesandt i Paris under Solkongen Ludvig den 14. i omkring en menneskealder, men hende vender vi tilbage til.

De to døtre sørgede for en standsmæssig begravelse af deres mor. Hun begravedes som sin mand inde i Roskilde Domkirke i midtergangen, det fornemmeste sted, man kunne ligge, når man ikke var kongelig eller adelig med eget kapel. På den enkle gravsten blev de i den korte latinske indskrift benævnt Hermanus Schröder og Eva Motsfeldia, en latinisering af henholdsvis fornavn og efternavn. Det var fint i samtiden. Teksten sluttede i dansk oversættelse med ordene: "*Kristus er mit Liv, Døden er mig en Vinding.*"

Et sent minde

I sommeren 1931 fandt man tilfældigt et vidnesbyrd om købmandsparret. Ved nedrivning af vognmand Knudsens gård på hjørnet af Munkebro og Sct. Peders Stræde fandt man en gammel egeplanke, der var 2 m lang, 30 cm høj og 20 cm bred. Den var fint udskåret med de to ægtefællers navne på hver sin side af et midtermotiv og omgivet af reliefskårne borter. Årstallet 1654 er også anført. Planken må have været portoverligger i købmandsgården. Da gården blev nedrevet i 1733 har man på fornuftig vis genbrugt byggematerialerne i en anden gård. Familien Schrøders gamle købmandsgård med udlænger og lejevåning blev nedrevet i forbindelse med, at Christian 6. nedrev den faldefærdige bispegård og

Udsnit af Eva og Herman Schrøders gravsten i midtergangen i Roskilde Domkirke. Foto: Karl Nielsen 2014.

Portoverligger fra Eva og Herman Schrøders gård fra 1654. Gengivet efter Roskilde bys historie 1536-1850. Roskilde Museum.

opførte Det kongelige Palæ. Evas gård lå i vejen for anlæggelsen af en anselig adgangsvej til palæet, senere kaldt for Palægade eller Nygade i folkemunde. Portoverliggeren blev naturligvis afleveret til det nyoprettede Roskilde Museum.

Noter:

- 1) Reskript om retssag. Se Sundbo, s. 119.
- 2) Behrmann, s. 260.
- 3) Monrad, kap. 20.
- 4) Hofman, s. 289.
- 5) Christensen, s. 15.

Kilder og litteratur:

Eva Schrøders biografi bygger på en bred vifte af kilder: Fra familiens inskriptioner på epitafium og gravstene, over erindringsstof til offentlige dokumenter i rådstuearkiv og statslige arkiver.

Ehlers, Carsten: Grundtaxt over Roeskilde Kiøbstad med tilhørende Kort. 1790-91. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv. Original i Kort og Matrikelstyrelsen.

Præsident Resens Kort over Roskilde. 1677. Flensborgs Forlag 1922. Original på Det kongelige Bibliotek.

Roeschild. Byens Bygnings og Grunds Taxt. 1682. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv. Original i Statens Arkiver.

Toldekstrakter vedr. Roskilde 1675 og 1676. Statens Arkiver.

Behrmann, Hendrik: Grundrids til en historisk-topografisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde med sine egne og Omegnens Mærkværdigheder, især dens Domkirke og sammes Monumenter, fra de ældste Tider til vore Dage. København 1832.

Christensen, Christian: Købmandsdynastiet Schrøder. Jul i Roskilde 1940, s. 14-16.

Danmarks Kirker. Københavns Amt, IV. Ved Erik Moltke & Elna Møller. Nationalmuseet 1951.

Etatsraad og Landkommissær Johan Monrads Selvbiografi (1638-1692). Udgivet efter Originalhaandskriftet af S. Birket Smith. København 1888.

Fabricius, Knud: Griffenfeld. København 1910.

Fang, Arthur: Roskilde. Fra byen og dens historie. II. Roskilde 1970.

Fang, Fanny: Roskildes torv i 1682. Jul i Roskilde 1956, s. 6-9.

Hofman, Hans de: Samlinger af publike og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge. Roeskilde Amt. VII. 1761.

Løffler, J. B.: Gravstenene i Roskilde Kjøbstad. 1885. Roskilde 1965.

Sundbo, Arne: Frederikssund og Købstaden Slangerups Historie, I. 1931.